

FORMATION OF STUDENTS 'COGNITIVE SKILLS ON TEXT CRITERIA IN PIRLS RESEARCH

Dildora Rabbonayeva,
Teacher at the Samarkand State Medical University

Annotation

This article talks about the international research PIRLS, which assesses the quality of reading and the level of understanding of primary school students, which texts will be selected, the assigned criteria and text cards.

Key words: PIRLS, pupil, international, text, map, assessment, education.

O'zbekiston Respublikasi umumta'lim maktablarining ta'lim oluvchi yoshlari 2021-yildan boshlab xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etishadi.

O'quvchilarning PISA, TIMSS, PIRLS, rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitish va ta'lim olish muhitini hamda o'qituvchilarning ish sharoitlarini o'rganuvchi TALIS kabi xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta'minlash, o'qitishning innovatsion usullaridan foydalangan holda ona tili, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlar bo'yicha pedagog-kadrlarning malakasini oshirish bo'yicha ta'lim sohasida tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. {1}

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study – Xalqaro o'qish savodxonligini o'rganishdagi yuksalish) – bu turli mamlakatlarda boshlang'ich sinfda tahsil oluvchi o'quvchi yoshlarning matnni o'qish va tushunish darajalari sifatini baholab beruvchi xalqaro baholash tizimidir. {3}

Ushbu maqolada PIRLSda qanday matnlar tanlab olinadi va matnlar uchun qanday mezonlar belgilangan shu masalaga kengroq to'xtalamiz.

PIRLS tadqiqotida ishlatiladigan matnlar uchun quyidagi mezonlar belgilangan:

1. Matn. Hajmi 1000 ta so'zgacha, o'qish savodxonligi darajasi past bo'lgan mamlakatlar uchun 400-500 ta so'z bo'lishi lozim.
2. Mavzu. Adabiy matnlar asosiy mavzuga ega bo'lib, u berilgan matndan tashqari o'quvchi tomonidan umumlashtiriladi. Axborotdan iborat bo'lgan matnlar o'quv materiallaridan olinmagan mavzuni yoritib berishi kerak.
3. Til. Qismlar 40 dan ortiq tillarga tarjima qilinadi, shuning uchun tarjima qulay bo'lishi muhimdir. Metafora (taqqoslash) yoki epitet (sifatlash) kabi aniq ifodali tasvirlash so'zlari tanlanadi. Hech qanday so'zlashuvga oid leksika yoki sleng (jargon) ishlatilmaydi. Haddan ziyod ortiqcha texnik ifodalar olib tashlanadi.
4. Mazmuni. Matnning mazmuni 9-10 yoshdagi o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos kelishi kerak. Ayrim madaniyatlarga juda xos bo'lgan mavzulardan chetlanmoq kerak. Matn shu yoshdagi maktab o'quvchilari uchun qiziqarli va zavqli bo'lishi kerak. Yaxshi yozilgan va unchalik tanish bo'lmagan bo'lishi lozim.
5. Bog'liqlik va ketma-ketlik. Syujetning mantiqiy tuzilishiga rioya qilish muhimdir. Agar dialog ustunlik qilsa ma'lumotni birlashtirib, murakkab gaplarni qo'shish kerak. Axborotli matnda matnning strukturasi va ma'lumotning mantiqiy ketma-ketligini sarlavhalar, jadvallar, grafiklar kabi vizual elementlar bilan bog'liqligini kuzatish shartdir.

Matn turlari (janrlari) quyidagilardan iborat:

– Adabiy tajribani oshirish maqsadida qisqa hikoyalar va badiiy asarlardan parchalar o'qish (she'rlar bo'lmasligi kerak);

– Ma'lumot olish va foydalanish maqsadida ma'lumot beruvchi qo'llanmalar, broshyuralar, tarjimayi hollar, jurnallar o'qish.

Matn xaritasi

PIRLS tadqiqotida matn xaritasi mavjud bo'lib, u matnning dolzarbligini aniqlashga yordam beradi, masalan: u matnning yetarlicha mazmunli va tushunarligini aniqlaydi. Matndagi muhim g'oyalarni va ularning o'zaro munosabatlarini ko'rsatadi. Asosiy g'oyalar, ularning munosabatlarini va matnni yaratish bo'yicha vazifalarni ishlab chiqishga alohida e'tibor qaratadi.

PIRLS tadqiqotida matn xaritasi quyidagi turlardan iborat:

Adabiy xarita – badiiy asarlarning strukturasi belgilaydi.

Janr – masalan: ertak, realistik adabiyot, fantastika va x.k.;

Mavzular, syujet, vaziyat, qahramonlar, mualliflik mahorati.

Axborot xaritasi – syujetsiz matnlardagi ma'lumotlarni qayd qiladi.

Turlar – masalan: ekspozitsiya, dalil, jarayon va x.k.

Asosiy g'oyalar, asosiy g'oyalarning isboti, tashkiliy shakllar, mualliflik mahorati.

Adabiy xarita. O'qish savodxonligini tekshirish bo'yicha vazifalar adabiy xarita yordamida beriladi. Bunday vazifalar quyidagi qadamlarda belgilanadi:

1-qadam. Matn haqidagi asosiy ma'lumotni sanab berish (sarlavha, so'zlar soni, o'qish darajasi va janri).

2-qadam. Matnning mavzusini aniqlash va tasvirlab berish.

3-qadam. Vaziyatni aniqlash va ta'riflab berish, asosiy qahramonlarni sanash, ularning ismini, fazilatlarini va vazifalarini yoritish.

4-qadam. Asosiy syujet elementlarini aniqlash, bundan tashqari muammo va ziddiyatlarni yechimini topish.

5-qadam. Asosiy voqealarni va epizodlarni sanab berish.

6-qadam. Yozuvchi tomonidan qo'llanilgan tayanch iboralar va lug'atni, adabiy yoki ritorik uslublarni aniqlash va sanab berish.

O'qish savodxonligining asosi matnlar bilan to'liq ishlash uchun zarur bo'lgan o'qish qobiliyatlarini shakllantirishdir. Bu o'quvchi tomonidan kerakli ma'lumotlarni topish va tarqatish, matnning ma'lum qismi bo'yicha xulosalar chiqarish, asosiy belgilarning harakatlarini sharhlash, matn namunalari va matn tuzilishini dastlabki tahlil qilish bilan tasdiqlash kabilardir. {2}

Xalqaro PIRLS tadqiqoti eng yaxshi o'quv dasturlari va yosh o'quvchilarning o'qish qobiliyatlarini rivojlantirish tajribasi haqida noyob axborot materiallarini taqdim etadi. PIRLSga qatnashish O'zbekistonga boshlang'ich sinf o'quvchilari orasida o'qish qobiliyatlari darajasini mustaqil ravishda obyektiv baholash imkonini beradi. Bundan tashqari, O'zbekiston ta'limining ochiqligi va integratsiyalashuvi dunyoning yetakchi ta'lim tizimlarining xalqaro hamjamiyatiga integratsiyalashuvini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" gi 997-sonli qarori.

2. Институт стратегии развития образования и Российской академии образования. Основная информация об исследовании PIRLS. 2014.

3. Rabbonayeva D. PIRLS tadqiqoti uchun topshiriqlar tayyorlash va ular ustida ishlash texnologiyasi. O'quv-uslubiy qo'llanma - Samarqand XTXQTMOHM, 2020.

Muallif(lar) haqida ma'lumotlar

Muallifning F.I.SH. (to'liq)	Rabbonayeva Dildora Tolipovna
Sho'ba nomi	O'quvchilarda bilishga oid ko'nikmalarni shakllantirishning pedagogik-psixologik asoslari.
Maqolaning mavzusi	PIRLS tadqiqotida matn me'zonlari bo'yicha o'quvchilarning kognitiv ko'nikmalarini shakllantirish
Lavozimi, ilmiy darajasi, unvoni	O'qituvchi
Ish joyi	Samarqand VXTXQTMOHM
Telefoni (kodi bilan)	+998933397083
E-mail	drabbanayeva@mail.ru